

Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου

Ἡ ἔθνικὴ μας συνείδηση ἐπιτάσσει κάθε χρόνο στὶς 18 Δεκεμβρίου νὰ ἀνηφορίζει ἡ ψυχὴ μας κατὰ τὸ Σούλι. Νὰ ἀναπνέει τὸν ἀέρα τοῦ ἥρωισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ σταματᾷ ἡ ἱστορικὴ μας μνήμη στὸ ἱερὸ Ζάλογο. Ἐκεῖ ὅπου τὸ γλυπτὸ μνημεῖο σήμερα δείχνει πῶς ἐκείνη τὴν ἡμέρα τῆς θυσίας τοὺς οἱ Σουλιώτισσες μὲ τὴ γιγάντια κορμοστασιά τους μαρμάρωσαν στὸν χρόνο, χορεύοντας τὸν χορὸ τοῦ θανάτου!

Ἰεροῦ «σὺν τοὺς ἄνδρες» τὸν ἐχθρό! Ὁ Ἄλῆς ταπεινῶνεται. Τὰ στρατεύματά του καταδιώκονται. Νιώθουν νὰ τοὺς κυνηγᾷ τὸ τοπίο. «*Τὸ Σούλι χύμηξε καὶ μᾶς πηλακώνει...*» (Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης). Ἄλλῃ ὁ Ἄλῆς ἐπιχειρεῖ καὶ τρίτη ἐκστρατεία, μὲ ἐπίμονους ἀγῶνες (1800-1803). Θέλει νὰ ἐξοντώσει τοὺς Σουλιῶτες ἀπὸ τὴν περιοχὴ του. «*Νὰ τοὺς σφάξετε ὅλους! Νὰ μὴ μείνει οὔτε σπόρος ἀπὸ τοῦτο τὸ μελέτι (ἔθνος) τὸ ἀνυπότακτον*

μας εἶναι ἀσυγκρίτως γλυκυτέρα ἀπὸ τὰ πουγκία σου καὶ ἀπὸ τοὺς εὐτυχεῖς τόπους τοὺς ὁποῖους ὑπόσχεσαι νὰ μᾶς δώσεις· ὅθεν ματαίως κοπιάζεις, ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία μας οὔτε πωλεῖται οὔτε ἀγοράζεται σχεδὸν μὲ ὄλους τοὺς θησαυροὺς τῆς γῆς, παρὰ μὲ τὸ αἶμα καὶ τὸν θάνατον ἕως καὶ τοῦ τελευταίου Σουλιώτου.

Ὁ Ἄλῆς, ἀνυποχώρητος, μηχανεύεται κάθε τρόπο, γιὰ νὰ κατακτήσει τὸ Σούλι. Ρίχνεται πάνω του αἰφνιδιαστικὰ μὲ χιλιάδες στρατοῦ, καὶ ὅταν οἱ ἀετοὶ τῆς ἐλευθερίας ἀποκρούουν τὶς ἐπιθέσεις, ἐκεῖνος ἀλλιάζει τακτικὴ, δοκιμάζοντας τὸν ἀποκλεισμό. Κτίζει πύργους σὲ ἐπικαίρα σημεῖα, τοὺς στερεῖ τρόφιμα καὶ νερό, ἀλλῃ οἱ Σουλιῶτες ἀντέχουν, ἐνῶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἄλῆ ἐξαντλεῖται. Ζητεῖ διαπραγματεύσεις. Οἱ Σουλιῶτες στέλνουν ἀντιπροσώπους, ἐκεῖνος τοὺς κρατᾷ ὀμήρους καὶ ἀπαιτεῖ τὴν παράδοση τοῦ Σουλίου. Οἱ Σουλιῶτες ἀπαντοῦν μὲ τὰ καριοφίλια τους. Ἀσφυκτικὴ ἡ πολιορκία. Λιγοστεύουν οἱ τροφές καὶ τὰ πολεμοφόδια. Τρέφονται μὲ ρίζες καὶ ἄγρια χόρτα. Κάθε ἐξωτερικὴ ἐπικουρία ἀδύνατη. Κι ὅμως, ἀντιστέκονται τρία χρόνια μὲ νίκες, ὥσπου τὸν Σεπτέμβρη τοῦ 1803 τὸ Σούλι κυριεύεται μὲ τὴν προδοσίαν τοῦ ἀπόβλητου Σουλιώτη Πήλιου Γούση. Οἱ πρόμαχοι τοῦ Σουλίου ὑποχωροῦν πρὸς τὸ Κούγκι καὶ συνεχίζουν τὸν ἀγῶνα. Ἄλλῃ ὑποφέροντας τὰ πάνδεινα, καὶ κυρίως τὸ μαρτύριο τῆς δίψας, ἀναγκάζονται ὄχι νὰ παραδοθοῦν, ἀλλῃ νὰ συνθηκολογήσουν. Θὰ φύγουν ἐλεύθεροι, ὅπου θέλουν, μὲ τὰ ὄπλα καὶ τὰ σκεύη τους. Ξέρο-

Ἡ ἔθνικὴ μας συνείδηση ἐπιτάσσει κάθε χρόνο στὶς 18 Δεκεμβρίου νὰ ἀνηφορίζει ἡ ψυχὴ μας κατὰ τὸ Σούλι. Νὰ ἀναπνέει τὸν ἀέρα τοῦ ἥρωισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, καὶ νὰ σταματᾷ ἡ ἱστορικὴ μας μνήμη στὸ ἱερὸ Ζάλογο.

Κάστρο ἐλευθερίας τὸ Σούλι. Ἀπροσκύνητοι οἱ Σουλιῶτες – φωλιὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ– ζοῦσαν στοὺς οἰκισμοὺς τους ἀνάμεσα στὰ ἄγρια βράχια καὶ στὶς πυκνὰ δασωμένες κι ἀπόκρημνες πλαγιὰς ἀνυπότακτοι. Πολεμιστὲς ὑψηλόφρονες, Ὁρθόδοξοι Χριστιανοί, συμμετέχουν στὶς ἐξεγέρσεις τῶν Ἑλλήνων τὸ 1770 καὶ τὸ 1790, ἐνῶ ἀπὸ τὸ 1788, ὅταν ὁ Ἄλῆς Τεπελιελῆς γίνεται πασᾶς στὴν Ἡπειρο, ἔχουν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὶς συνεχεῖς ἐπιθέσεις του. Δύο φορές ματαίωσαν τὶς ἐπιχειρήσεις του. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1790 καὶ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1792. Στὸν ἀγῶνα καὶ οἱ γυναῖκες δίπλα στοὺς ἄνδρες πο-

καὶ τουρκοφάγον», προστάζει ἐξαγριωμένος.

Γι' αὐτὸ, δόλιος καὶ πονηρός, ἐπινοεῖ τὰ πάντα. Σπέρνει σχίσματα καὶ διχόνοιες ἀνάμεσα στὶς φάρες τῶν Σουλιωτῶν, ὑπόσχεται δῶρα καὶ ἀμοιβές, τρομοκρατεῖ τοὺς Παργινοὺς νὰ μὴ σπεύσουν νὰ βοηθήσουν τοὺς Σουλιῶτες, στρατολογεῖ Ἑλληνας ἀρματολοὺς ἐναντίον τους, παρασπονδεῖ σὲ συμφωνίες καὶ προσπαθεῖ νὰ τοὺς δελεάσει μὲ χρυσάφι καὶ χρῆμα. Μὰ ἐκείνων ἡ θέληση γιὰ ἀντίσταση χαλιβδώνεται, καὶ ἀπαντοῦν, ὅπως μᾶς διασώζει ὁ Χριστόφορος Περραιβὸς στὴ συγγραφὴ τοῦ *Ἱστορίας τοῦ Σουλίου*: «*Ἡ πατρίς*

ντας όμως τὸ φρόνημα καὶ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἀναξίοπιστου Ἀλῆ, ζοῦν τὴν τραγικότητά τους!

Ὁ Ἀλῆς ἐπικύρωσε τὶς συνθήκες, καὶ στὶς 12 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 οἱ Σουλιῶτες ἐγκαταλείπουν μὲ σπαραγμὸ τὰ προγονικά τους βουνὰ χωρισμένοι σὲ τρία σώματα. Τὸ πρῶτο σῶμα τραβᾷ γιὰ τὴν Πάργα, τὸ δεύτερο γιὰ τὴ Ρινιάσα (μεταξὺ Πρέβεζας καὶ Ἄρτας), τὸ τρίτο –100 οἰκογένειες– κατέφυγε στὴ Μονὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου στὸ Ζάηλογο. Ὅταν ὅμως ὁ καλὸγερος Σαμουὴλ ἀνατίναξε τὸ Κούγκι, πυροδοτώντας τὰ πολεμοφόδια, ἀντὶ νὰ τὰ παραδώσει στὴν τουρκικὴ ἀντιπροσωπεία τοῦ πασᾶ καὶ νὰ εἰσπράξει τὸ ἀντίτιμο κατὰ τὴ συμφωνία, τότε ὁ Ἀλῆς βρῖσκει πρόσχημα νὰ ἀκυρώσει τὰ συμφωνηθέντα καὶ διατάζει σφοδρὴ ἐπίθεση κατὰ τῶν Σουλιωτῶν. Σκοτείνισσε ὁ τόπος ἀπ’ τὸ κOURνιαχτὸ τῆς καταδίωξης...

Τὸ πρῶτο σῶμα σώθηκε στὴν Πάργα, τὸ δεύτερο μετὰ ἀπὸ πολλὴς περιπέτειες ἐξοντώθηκε. Τὸ τρίτο πολιορκήθηκε στὴν κορυφὴ τοῦ Ζαήλογγο. Ἐκεῖ ἄνδρες καὶ γυναῖκες μὲ τὰ παιδιά τους ἀντιστέκονται σθεναρὰ ἐπὶ δύο ἡμέρες. Ἡ ἀντίσταση εἶναι μάταιη. Οἱ ἐχθροὶ

ἀληθίζοντας περισφίγγουν τὸν κλοιὸ ἐξαγριωμένοι μὲ τὰ γιαταγάνια ὑψωμένα. Ἀπὸ ὥρα σὲ ὥρα θὰ τοὺς θερίσουν... Καὶ ἀποφασίζουν ἀπελπισμένη ἔξοδο μὲς’ στὸ σκοτάδι τῆς νύκτας. Μὲ τὸ σπαθὶ στὸ χέρι, οἱ ἄνδρες δεινοπαθοῦν νὰ περιφρουρήσουν τὰ γυναικόπαιδα.

Νὰ πᾶνε ποῦ; Πίσω τους τὰ θηρία ἀφνιασμένα. Μπροστὰ τους γκρεμὸς, ποὺ μετεωρίζεται πάνω ἀπ’ τὸν παραπόταμο τοῦ Ἀχέροντα. Ἀπὸ κάτω βάραθρο, ἄβυσσος, βράχια μυτερὰ καὶ ἀπόκρημνα, κι ἀνάμεσα νερὰ ἀφρισμένα. Καλύτερη ἢ ἄβυσσος ἀπ’ τὶς σφαγές, τὴν ἀτίμωση καὶ τὰ σκληροπάζαρα. Τὰ παιδιά τους, τὰ τρυφερά τους βηλαστάρια, στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ; Καλύτερα στὸ βάραθρο.

Κάποιες γυναίκες με τὰ παιδιά τους βλέπουν βέβαιη τὴν αἰχμηλωσία στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ καὶ τρέχουν ἀλφασιμένες. Καὶ μερικὲς κρατοῦν ζωὲς στὰ σπλάγχνα τους! Τὰ μωρὰ κλαῖνε, τὰ παιδιά τρέμουν, οἱ γυναίκες με ὀρμη φεύγουν νὰ τὰ σώσουν. Νὰ πᾶνε ποῦ; Πίσω τους τὰ θηρία ἀφηνιασμένα. Μπροστά τους γκρεμός, ποῦ μετεωρίζεται πάνω ἀπ' τὸν παραπόταμο τοῦ Ἀχέροντα. Ἀπὸ κάτω βάραθρο, ἄβυσσος, βράχια μυτερὰ καὶ ἀπόκρημνα, κι ἀνάμεσα νερὰ ἀφρισμένα. Καλύτερη ἢ ἄβυσσος ἀπ' τὴν σφαγὴς, τὴν ἀτίμωση καὶ τὰ σκληροπάζαζα. Τὰ παιδιά τους, τὰ τρυφερά τους βλαστάρια, στὰ χέρια τοῦ ἐχθροῦ; Καλύτερα στὸ βάραθρο.

Ἄντρειώνονται... Δὲν κλαῖνε, δὲν ὀδύρονται, κι ἄς ἴσκει ὁ ποιητὴς μας Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης: «*Κι οἱ μάννες εἶναι γιὰ νὰ κλαῖν, οἱ ἄντρες γιὰ νὰ παλεύουν, τὸ αἶμα γιὰ νὰ ξοδεύεται...*». Ἐκείνες ξεπερνοῦν τὴ φύση τους. «Ἐχουν μεταρσιωθεῖ ἀπ' τὴν ἀπελπισία σ' ἓνα εἶδος ὑπεράνθρωπης ἐξάρσεως καὶ αὐτοθυσίας» (Ἀπ. Βακαλιόπουλος). Λίγα λόγια ἀνταλληλάσσουν μεταξύ τους, με τὴν φλογισμένες ματιές τους μιλοῦν οἱ καρδιές, καί... ἐκσφενδονίζουν στὸ τρομερὸ κενὸ τὰ σπλάγχνα τους, βρέφη καὶ παιδιά. Κι ἀμέσως, πιασμένες σφιχτὰ χέρι-χέρι, ἀρχίζουν τὸν κυκλικὸ χορὸ. Χορεύουν καὶ τραγουδοῦν, πηγαίνοντας στὸν θάνατο «*χωρὶς γόγυσμα καὶ ἀντίρα*». Κάθε μία ποῦ φτάνει στὸ χεῖλος τοῦ γκρεμοῦ ἀφήνει τὸ χέρι καὶ πηδᾷ στὸ βάραθρο. Ἄλμα πρὸς τὴν αἰωνιότητα καὶ τὴν ἀθανασία, ἀπ' τὴ σκληριὰ στὴν ἐλευθερία. Αὐτὸ τὸν δρόμο διάλεξαν, γιατί «*κι ἡ λευτεριά (εἶναι) γιὰ ν' ἀστραφτογεννιέται ἀδιάκοπα*» (Ὀδυσσεὺς Ἐλύτης).

Ὁ ἔθνικός μας ποιητὴς Διονύσιος Σολωμὸς ὑπενθυμίζει

τὴ θυσία τους καὶ τὴν τιμῆ στὸ ποίημά του «*Εἰς τὸν θάνατον τοῦ Λόρδου Μπαίρον*» (1824):

Ταῖς ἐμάζωξε εἰς τὸ μέρος τοῦ Ζαλόγγου τ' ἀκρινὸ τῆς ἐλευθερίας ὁ ἔρωσ καὶ ταῖς ἔμπνευσε χορὸ.

Τὰ φορέματα ἐσφυρίζαν καὶ τὰ ξέπλεκα μαλλιά, κάθε γύρο ποῦ ἐγυρίζαν ἀπὸ πάνου ἔλειπε μία.

«*Θυσία καταπληκτικὴ, ἦν οὐδέποτε θέλουσιν ἐννοήσαι αἱ παροῦσαι γενεαί!*», γράφει ὁ ἱστορικός μας Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος. Καὶ ἦταν προφητικός! Πράγματι, κάποιοι στὴς μέρες μας προσπαθοῦν νὰ κλονίσουν τὴ μαρτυρία τοῦ χοροῦ τοῦ Ζαλόγγου, χαρακτηρίζοντάς τὴν ὡς «ἐθνικὸ μῦθο», ὅπως εἶδαν καὶ τὴν πυρπόληση καὶ καταστροφὴ τῆς Σμύρνης ὡς «συνωσισμὸ». Κι ὅμως, γιὰ τὴν περίπτωση τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς ξέρομε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ ἐκείνους ποῦ ζοῦσαν πρὶν λίγα χρόνια καὶ με σπαραγμὸ εἶδαν τὴν σφαγὴς καὶ τὸν ἐξανδραποδισμό στὴν παραλία τῆς Σμύρνης. Οἱ «Μάρτυρες» ἐκείνοι, «*τ' ἀπομεινάρια τῆς φλόγας καὶ τοῦ μαχαιριοῦ!*»! Πόσο μᾶλλον «ἀποχρωματίζονται» τὰ γεγονότα, ὅταν ὑπάρχει χρονικὴ ἀπόσταση δύο αἰώνων. Ἄλλῃ ἢ συλλογικὴ συνείδηση ἐπαναστατεῖ καὶ ἀπαιτεῖ τὸν δέοντα σεβασμὸ στὴν πράξεις ἡρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας.

Γιὰ τὴν αὐτοθυσία τῶν γυναικῶν

στὸ Ζάλογο ἔγραψαν ξένοι περιηγητὲς, ὅπως ὁ Μπαρτόλντι, ὁ Χήλαντ, ὁ Λήκ. Καὶ ὁ Ἑλληνας ἱστορικὸς Χρ. Περραιβὸς γράφει: «*[...] ἔπειτα αἱ μητέρες πιάνοντας ἢ μία με τὴν ἄλλη τὰ χέρια τους ἄρχισαν καὶ ἐχόρευαν...*». Ἄλλῃ καὶ ὁ αὐτόπτης μάρτυρας ἀξιωματικὸς τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Σουλεῖμὰν Ἀγᾶς βεβαίωσε με δακρυσμένα μάτια στὸν Γάλλο μισθοφόρο Ἰμπραήμ Μανσοῦρ, ὁ ὁποῖος καὶ κατέγραψε: «*[...] Οἱ γυναίκες πιάνονται ἀπὸ τὰ χέρια καὶ ἀρχίζουν ἓνα χορὸ, ποῦ τὰ βήματά τους τὰ κινοῦσε ἓνας ἀσυνήθιστος ἡρωισμὸς, καὶ ἡ ἀγωνία τοῦ θανάτου τόνιζε τὸν ρυθμὸ του. Τραγούδια πατριωτικὰ τὸν συνόδευαν· οἱ ἐπώδοί τους ἀντηχοῦσαν σ' αὐτὰ τῶν μουσουλμάνων. Ὁ οὐρανὸς ἀσφαλῶς τὴν ἄκουε. Στὸ τέλος τῶν ἐπώδων οἱ γυναίκες βγάζουν μιὰ διαπεραστικὴ καὶ μακρόσυρτη κραυγὴ, ποῦ ὁ ἀντίπαλός της σβήνει στὸ βάθος ἐνὸς τρομακτικοῦ γκρεμοῦ, ὅπου ρίχνονται...*».

Στὴν ἀναφορὴ δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸ

Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου στὶς 18 Δεκεμβρίου 1803 καὶ ἡ συγκλονιστικὴ αὐτοθυσία τῶν Σουλιωτισσῶν συγκίνησαν βαθύτατα τὸν λαό μας. Ἡρωίδες γυναῖκες ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμά τους στὸ ὄρμητικὸ ρεῦμα τοῦ Ἀχελῶου (1804), στὸν καταρράκτη τῆς Ἀραπίτσας στὴ Νάουσα (1822), στὴ δύσβατη περιοχὴ «Χορηγόσκαλα» τῆς Καλαμάτας (1826). «*Προτίμησαν τὸν ἔντιμον θάνατον ἀπὸ τὴν ἄτιμην δουλείαν*» (Θεόδωρος Κολλοκοτρώνης). Κι ἔγινε τὸ Ζάλογο ὀρόσημο στὴν ἱστορικὴ μας πορεία, διδάσκοντας τὴ λαχτάρα καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴ λευτεριά. Μέχρι σήμερα, ποὺ πάσχουμε ἀπὸ τὴν ἀλλοτριώση σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, τρικυμίζει στὶς καρδιές μας καὶ ὑπενθυμίζει τὸ «χρέος».

τῶν γυναικῶν, ὁ ὁποῖος κυμαίνεται ἀπὸ 22 ἕως 60 ἢ 100. Γίνεται λόγος καὶ γιὰ ἕξι ἄνδρες πῶς ἔπεσαν ἀπὸ τὸ Ζάλογο μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους. Πουθενὰ ὅμως δὲν ἀναφέρεται τὸ περιεχόμενο τοῦ τραγουδιοῦ. Τὸ γνωστὸ μας τραγούδι «Ἐχε γειά, καημένε κόσμε» δὲν εἶναι δημοτικὸ καὶ εἶναι μεταγενέστερο. Εἶναι ὅμως ἔγκυρη ἡ ἱστορικὴ μας γνώση πῶς οἱ Κλέφτες τῶν βουνῶν τραγουδοῦσαν καὶ χόρευαν χοροὺς θανάτου, πρὶν πιάσουν τὰ καριοφίλια, γιὰ νὰ σκοτωθοῦν.

Μὰ οἱ ἥρωισμοί, ἡ αὐτὰρνηση καὶ γενικὰ τὸ ἦθος τῶν γυναικῶν τοῦ Σουλίου ἐπιβεβαιώνονται καὶ ἀπὸ τὰ Δημοτικά μας τραγούδια, ὅπου ὁ λαός μας «ῥέει» τὴν ἀλήθεια καὶ ἀποτυπώνει ζωντανὴ τὴν ἱστορικὴ στιγμή. Ἔτσι ἡ Δέσπω τοῦ Μπότση, ἀπὸ τὸ σῶμα ἐκεῖνο τῶν Σουλιωτῶν ποὺ κατέφυγε στὴ Ρινιάσα τὰ Χριστούγεννα τοῦ 1803 φωνάζοντας «*Σκλάβες Τουρκῶν μὴ ζήσωμε, παιδιά μ', μαζί μου ἔλατε*», ἔγινε ὀλοκαύτωμα, ὅταν «*Ἀρβανιτιὰ τὴν πλάκωσε στοῦ Δημοουῖα τὸν πύργο μὲ νύφες καὶ μ' ἐγγόνια*». Καὶ ἡ 15χρονη Λένω Μπότσαρη,

πολεμώντας τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1804, ὅταν σκοτώθηκε ὁ ἀδελφός της καὶ ἐκεῖνη κυκλώθηκε ἀπ' τοὺς ἐχθροὺς, κραυγάζοντας «*Εγὼ εἶμαι ἡ Λένω Μπότσαρη, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γιάννη, καὶ ζωντανὴ δὲν πιάνουμαι εἰς τῶν Τουρκῶν τὰ χέρια*», ἔπεσε στὸν ποταμὸ καὶ πνίγηκε.

Ὁ χορὸς τοῦ Ζαλόγγου στὶς 18 Δεκεμβρίου 1803 καὶ ἡ συγκλονιστικὴ αὐτοθυσία τῶν Σουλιωτισσῶν συγκίνησαν βαθύτατα τὸν λαό μας. Ἡρωίδες γυναῖκες ἀκολούθησαν τὸ παράδειγμά τους στὸ ὄρμητικὸ ρεῦμα τοῦ Ἀχελῶου (1804), στὸν καταρράκτη τῆς Ἀραπίτσας στὴ Νάουσα (1822), στὴ δύσβατη περιοχὴ «Χορηγόσκαλα» τῆς Καλαμάτας (1826). «*Προτίμησαν τὸν ἔντιμον θάνατον ἀπὸ τὴν ἄτιμην δουλείαν*» (Θεόδωρος Κολλοκοτρώνης). Κι ἔγινε τὸ Ζάλογο ὀρόσημο στὴν ἱστορικὴ μας πορεία, διδάσκοντας τὴ λαχτάρα καὶ τὸ πάθος γιὰ τὴ λευτεριά. Μέχρι σήμερα, ποὺ πάσχουμε ἀπὸ τὴν ἀλλοτριώση σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα, τρικυμίζει στὶς καρδιές μας καὶ ὑπενθυμίζει τὸ «χρέος». «*Τῇ ἐλευθερίᾳ, ἢ Χριστὸς ἡμᾶς ἠλευθέρωσε,*

στήκετε» (Γαλ., δ' 1). Στερεοὶ καὶ ἀκλόνντοι σταθεῖτε στὴν ἐλευθερία, μὲ τὴν ὁποία μᾶς ἠλευθέρωσε ὁ Χριστός. Ἀλλὰ τὸ τίμημα εἶναι μεγάλο. «Θέλει ἀρετὴν καὶ τόλμην ἡ ἐλευθερία» (Ἀνδρέας Κάλβος).

Δεκαοκτῶ χρόνια μετὰ τὴ θυσία τοῦ Ζαλόγγου, «*[...] ἐβγήκαν οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821 νὰ ζητήσουν ἐλευθερία, νὰ γίνουν καὶ αὐτοὶ κράτος. Ἐβγήκαν καὶ ἔσυραν τὸν χορὸ τῆς Ἐλευθερίας, καὶ ὁ γύρος τοῦ χοροῦ ἀνοιξε γρήγορα καὶ μπῆκε μέσα του ὅλο τὸ ἔθνος, ἀπὸ τὸν Δούναβη ὡς τὴν Κύπρο*» (Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος).

A. Κ. ΚΟΡΝΑΡΟΥ-ΚΑΛΑΜΑΡΑ

